

પંડિતયુગની કેટલીક વિશેષતા

હેમલ બ્રહ્મભટ્ટ

આ.પ્રોફેસર, ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ ટીચર એજ્યુકેશન, ગાંધીનગર
Mo : 7016258822 Email:- hemalbrahmbhatt@yahoo.com

આ સમગ્ર અનેક રીતે આપણા સાહિત્યમાં મહત્વનો બની રહ્યો છે. આ યુગમાં સુધારક યુગમાં જે કાંઈ બન્યું તેને ઝીલવાનો પ્રયાસ હતો. સારા તત્વોને સ્વીકારીને રાજકીય સામજિક દ્રષ્ટિએ ગમન થતું જોઈ શકાય છે. સામજિક દ્રષ્ટિએ કવિતામાં નવા વળાંક દા. તા. કુસુમભાળા સુકારણમાં મીઠી આમ જુદીજ રીતે પ્રકૃતિના વર્ણનો વાળી કવિતા જોવા મળે છે. કલાપી, નાનહાલાલ, કાન્ત, જેમની પાસેથી જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાંથી અદ્ભુત ખેડાણ થયેલું જોવા મળે છે, આત્મલક્ષી ઉર્મિ કાવ્યો પોતાના જીવનનો રણકો, પ્રણય કવિતા, ગઝલો, પરમાત્માની વાત વગેરે વિષયો જોવા મળે છે.

જ્યાં જ્યાં મારી નજર ઠરે અહીં કવિ કાન્તે કવિતાનું નવું સ્વરૂપ આપ્યું. ગુજરાતીમાં પંડ કાવ્યોનું કલાત્મક આલેખન થયું. અતિજ્ઞાન, ચક્રવાક વગેરે ઉર્મિ કાવ્યો આવ્યા અને ગુણવત્તાની દ્રષ્ટિએ ઉત્તમ સર્જન થયું. ધર્મની દ્રષ્ટિએ ચઢાવ – ઉતાર જોવા મળે છે. કવિકાન્ત ખ્રીસ્તી ધર્મ તરફ વળાય જેના પડઘા કવિતામાં મળે છે. નાનહાલાલે પરંપરાને આગળ વધારી. આપણું સાઝ અને અંગ્રેજોનું ખરાબ એવા વહેણમાં અમુક પંડિતઓ ગૂંથી. તેમણે પ્રેમના, દેશભક્તિના, સ્વદેશ પ્રેમના કાવ્યો લખ્યા.

“મારા નયણોની આળસ, ચંદ્રીએ અમૃત મોકલ્યા રે લોલ”

ગીતનો ઉપાડ નારીના કંઠે થયો છે. દયારામની જેમ અન્ય કવિઓએ પણ કાવ્ય લખ્યા. ઐતિહાસિક કથાનકો ગુંજ્યા, પ્રેમની વાત, પ્રેમનો નવો મંત્ર, આપ્યો. ઉર્મિ કવિતાનો એક અલગ આર્વિભાવ જોવા મળે છે. પશ્ચિમમાં સારા અર્થમાં જે ઉર્મિ કાવ્ય લખાયા તેનો પ્રારંભ પંડિતયુગમાં જોવા મળે છે. બળવંતરાય ઠાકોરે સરસ રીતે સંયોજના કરી. ભણકારા જેવું કાવ્ય આપણને આપ્યું. નવલકથામાં જે જોવા મળે છે સાસુ – વહુની લડાઈ કે પછી પંડિતયુગમાં સરસ્વતીનું જે સર્જન થયું તે સમગ્ર સાહિત્યમાં યશોદાયી કહેવાય તેવું થયું. આપણી નવલકથા જ્યાં પા પા પગલી કરતી હતી તે સમયે ત્રિપાઠીએ નવલકથાના સ્વરૂપને ઊંચા શિખર પર આપ્યું. પાત્રની આત્મ સંવેદનાનું પ્રદર્શન, પ્રકૃતિના વર્ણનો વગેરેનો વગેરેથી સાહિત્યની અનેરી ભાત ઉપસી આવે છે. આધ્યાત્મિક વર્ણન મળે છે. વ્યાપક ફલક ઉપર આ સર્જન થયા છે. ટૂંકી વાર્તામાં નોંધપાત્ર કામ ભાગ્યે જ જોવા મળે છે. નાટક, નિબંધો, પ્રવાસકથામાં નવા નવા ઉન્મેષો જોવા મળે છે. ગોવંદનરામ ત્રિપાઠીએ સ્નેહમુદ્રા (કરૂણપ્રશસ્તિ) કાવ્ય આપ્યું. મણીલાલ, નભુભાઈ ત્રિવેદી, આનંદશંકર ધ્રુવ, ‘લીલાવતી જીવનકથા’, નીલકંઠનો રાયનો પર્વત, વગેરે

કૃતિઓ મળી છે. વિવેચનના ક્ષેત્રમાં આ સમયમાં સાડાં કાર્ય થયું. આનંદશંકર મણીલાલ, આ બધા સર્જકોએ નોંધપાત્ર કાર્ય કર્યું. આરંભકાળમાં નર્મદ નવલરામની ચર્ચાને આનંદશંકર આગળ ચલાવે છે. ઉર્મિનું તત્વ કઈ રીતે મહત્વનું છે. એ રમણભાઈએ કહ્યું. લાંબા લાંબા વાક્યો ગદ્યમાં જે જોવા મળતાં હતાં તે સુધારક યુગમાં સરળ બન્યા અને તેનાથી તદ્દન જુદું પંડિતયુગમાં સાહિત્ય સર્જન થયું. લેખક સીધી રીતે શું કહે છે તે ન સમજાય તે રીતનું સર્જન અઘરૂં અને કઠીન સાહિત્ય સર્જન વિકસતું દેખાય છે. મનસુખલાલ જે સંસ્કૃતનો આગ્રહ રાખતા હતા. આ રીતે આ સમયમાં પ્રગતિના ઝંધાણ જોવા મળે છે. સાહિત્ય જાણે મર્યાદિત વર્ગ માટે હોય તેમ પણ જોવા મળે છે.

પંડીતયુગથી આવી કવિતા અલબત્ત શરૂઆતના કાવ્યો અભિધાના સ્તરે જોવા મળે છે. લોકોને સીધી રીતે ચાબખા મારી મારીને જગાડતા હોય તેવું લાગે છે. ‘ગરૂડનો વિષાદ’ ‘ધૃવપદ ક્યહી’ ગણ ઉઠાવ’, તેરે સાતની લોકલ, ઇટાળો વગેરે રચના જોવા મળે છે. ગણ ઉઠાવ, ક્રાંતિનો આલેખ છે જે બધુ ચાલ્યુ આવે છે તે પરંપરાને તોડવાની વાત છે. તોડવા ફોડવાની વાત કરી તેમાંથી નવું સર્જન કરવાની વાત છે. ગાંધીજીનો ઉદ્દેશ અહીં જોવા મળે છે. જે બધુ ચાલ્યું આવે છે. મનવ તરીકે રીતીરીવાજો ખોટા નાતજાતના વર્ગભેદ દૂર કરો, તોડો કારણ જામી ગયું છે તેને સીધી રીતે નહીં ખસે તેને તોડવુ પડશે હથોડાના ઘા મારીને ગણ – લોખંડના હથોડાથી તોડવું પડશે. અહીં સુંદરમ સામજિક વાસ્તવની આખી જે પરંપરા છે તેમાં બદલાવ, પરિવર્તનની વાત કરે છે. આ પરિવર્તનથી નવું સર્જન થશે. ‘ઇટાળા’ – અભિધાના સ્તરે ચાલે છે. લક્ષણો એ વ્યંજનાનો ઉલ્લેખ અહીં જોવા મળતો નથી. જે કહેવું છે તે સીધી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે. આ કવિતામાં રખડું ટોળાની વાત કરી છે. રખડું ટોળાને એવું કોઈ મળ્યું નથી જે તેમને યોગ્ય માર્ગ તરફ લઈ જાય. સમાજના બે વર્ગો છે. એક ગરીબ જે જેમતેમ પોતાની જીંદગી ગુજારે છે અને બીજો વર્ગ જે તદ્દન તેનાથી અલગ છે.

‘તે સાતની લોકલ’ – ઉન્નતિ આગળ હોય તેવું જોવા મળે છે. કવિને મેદા જેવો મોહન સ્પર્શ તડકાનો થયો. એક નાનકડું સ્ટેશન અને બે પાટાની આજુબાજુ જે વાતાવરણ છે તેનું વર્ણન અહીં થયું છે. વાસ્તવિક ચિત્ર મુક્યું છે. આપણી આસપાસ એવા લોકો છે તેનું વર્ણન જોવા મળે છે. ‘વસુધા’ – સમાજમાં જે ભિન્નતા છે જે દલીતો, ગરીબો, પીડિતોની દશા છે તેનું આબેહુબ વર્ણન જોવા મળે છે. ગાંધીજીનો ઉદ્દેશ્ય કાન પકડીને લોકોને જગાડવાનો છે. એવા ભાવ સિવાય સુંદરમની કવિતામાં પ્રણયનો રણકો જોવા મળે છે. ‘તે રમ્ય રાત્રે’ – સુંદરમનું ગુજરાતી સાહિત્યનું સરસ ગીત છે. સ્થિતિ, ગતિ અને પ્રણયની વાત છે. સુંદર કલ્પના કવિની અહીં જોવા મળે છે. નાચીકાનું મન સ્પષ્ટ રીતે વાંચી શકાય છે જેની માટે સુંદર કલ્પનો, ઉદાહરણો કવિએ અહીં ખપમાં લીધા છે. આમ, આ યુગમાં અનેક સર્જકો (કવિઓ) ની કલાત્મક રચના ગુજરાતી સાહિત્યને નવી દિશા આપે છે.